

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mäntysaari, Mikko; Lassila, Matti

Title: Realismia ja konstruktionismia sosiaalialan opinnäytteissä

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat & Itä-Suomen yliopisto, 2018.

Rights: In Copyright

Rights url: <https://rightsstatements.org/page/InC/1.0/>

Please cite the original version:

Mäntysaari, M., & Lassila, M. (2018). Realismia ja konstruktionismia sosiaalialan opinnäytteissä. In J. Lammintakanen, & S. Laulainen (Eds.), Kohti vaikuttavaa päätöksenteokoa ja johtamista hyvinvointipalveluissa (pp. 188-210). University of Eastern Finland. Publications of the University of Eastern Finland. General series, 24. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2906-8>

11 REALISMIA JA KONSTRUKTIONISMIA SOSIAALIALAN OPINNÄYTTEISSÄ

Mikko Mäntysaari & Matti Lassila

Kriittistä realismia ja sosiaalista konstruktionismia pidetään yhteiskuntatieteissä usein kahtena keskenään kilpailevana tieteenfilosofisena koulukuntana. Sosiaalityön kaltaisessa soveltavassa, vahvasti laadullisen tutkimuksen suuntaan orientoituvassa tieteessä sosiaalisesta konstruktionismista on tullut hyvin suosittu tieteenfilosofia. Myös kriittisellä realismilla on kannattajansa. Tämän artikkelin tarkoituksena on katsoa, miten sosiaalialan opiskelijat käyttävät kriittisen realismin ja sosiaalisen konstruktionismin käsitteitä opinnäytetöissään, millaisia tutkimusteemoja opinnäytteissä esiintyy, ja miten tutkimukset eroavat toisistaan. Aineiston muodostaa Suomen ammattikorkeakoulujen yhteisestä Theseus-tietokannasta poimitut 20 sosiaalista konstruktionismia ja 24 kriittistä realismia edustavaa opinnäytetutkimusta. Aineistoa analysoidaan aihemallinnuksen keinoin.

11.1 JOHDANTO

Artikkelimme teemana on sosiaalialan opiskelijoiden opinnäytteissään käyttämät tieteenfilosofiset valinnat. Näiden valintojen ajatellaan olevan yhteydessä tutkielmissa tehtäviin metodologisiin ratkaisuihin. Miten toisistaan poikkeavat tieteenfilosofiset kannat heijastuvat opiskelijoiden tutkielmiin?

Yhteiskuntatieteissä on aina yhtä aikaa monia keskenään kilpailevia metodologisia koulukuntia. Joitakin kymmeniä vuosia sitten vallitsevia tieteenfilosofisia koulukuntia olivat looginen empirismi tai positivismi, marxismi ja fenomenologia ja muut mannermaisen filosofian pohjalta syntyneet ajattelutavat. Koulukunnat vaihtuvat ja muuntuvat, ja esimerkiksi marxismiin viittaavia sosiaalitieteellisiä opinnäytteitä ei enää juuri näe. Tarkastelemme seuraavassa kahden viime vuosina asemansa vakiinnuttaneen tieteenfilosofisen koulukunnan, sosiaalisen konstruktionismin ja kriittisen realismin keskeisiä väittämiä lyhyesti ja pääpiirteisesti.

11.1.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Viime vuosikymmeninä sosiaalisesta konstruktionismista on tullut ainakin sosiaalityön kaltaisessa soveltavassa tutkimusalassa keskeinen metodologinen suuntaus. Sosiaalisen konstruktionismin taustalla on joukko toisiinsa liittyviä filosofisia perinteitä: Husserlin ja Heideggerin fenomenologinen perinne, Weberin ymmärtävä sosiologia, Schützlin intersubjektiviteettiä koskeva sosiologinen fenomenologia. Fenomenologian kiinnostuksen kohteena on Husserlista lähtien ollut intersubjektiivinen elämismailma, jossa ihmiset omaksuvat "luonnollisen asenteensa" mukaisesti itsestään selvänä jokapäiväisen todellisuutensa. "Luonnollisessa asenteessa" elämismailmasta muodostettavat käsitykset otetaan itsestään selvinä, tekemättä niistä ongelmaa. Schütz piti Husserlin tavoin elämismailmaa kaiken tiedon perustana, mutta sisällytti siihen myös reaali maailmaan liittyviä aineksia. Kaikki itsestään selvinä ja pysyvinä pidetyt kokemukset maailmasta ovat vain toistaiseksi päteviä ja voivat muuttua kyseenalaisiksi (Aittola 2007, 456-457).

Schützlin oppilaiden Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin tiedonsosiologinen tutkimus loi monessa mielessä perustan liikkeelle, jota sittemmin ryhdyttiin kutsumaan sosiaalisesti konstruktionismiksi. Bergerin ja Luckmannin teos "Social Construction of Reality" (1994) tarkasteli sosiaalisen todellisuuden rakentumista kielellisessä vuorovaikutuksessa. Berger ja Luckmann väittivät, että todellisuus on sosiaalisesti rakentunut ja että sosiologian tehtävänä on tutkia prosesseja, joiden avulla tämä rakentuminen tapahtuu. "Todellisuus" on jotakin, joka on olemassa meistä riippumatta emmekä voi toivoa sen olevan toisin. "Tieto" taas on varmuutta siitä, että todellisuuteen liittyvä ilmiö on olemassa, ja että siihen liittyy joukko ominaisuuksia, jotka tunnemme. (Berger & Luckmann 2011, vi.) Kirjoittajat eivät siis kiistäneet ihmisestä riippumattoman todellisuuden olemassaoloa, eivät myöskään todellisuuden ilmiöistä saatavan luotettavan tiedon mahdollisuutta sinänsä. Sosiologisessa tutkimuksessa sanat "todellisuus" ja "tieto" siitä on kuitenkin pantava lainausmerkkeihin. Sosiologisen tutkimuksen tehtävänä on osoittaa, miten intersubjektiivinen käsitys "todellisuudesta" muodostuu. Koska "tieto" rakentuu historiallisesti ja kulttuurisesti, on se aina suhteellista: "Mikä on 'totta' tiibetiläiselle munkille, ei ole 'totta' amerikkalaiselle liikemiehelle." (Berger & Luckmann 2011, 2.)

Suomessa sosiaalinen konstruktionismi on liittynyt usein diskurssianalyysiin. Ranskalainen poststrukturalismi ja erityisesti Foucault ovat vaikuttaneet diskurssianalyysiksi kutsutun metodologisen orientaation syntyyn. Sosiaalityön tutkimuksessa on tarkoin seurattu toisten sosiaalitieteiden metodologista keskustelua. Erityisesti tamperelaiset sosiaalityön tutkijat Kirsi Juhila, Arja Jokinen ja sosiaalipsykologi Eero Suoninen ovat julkaisseet runsaasti sekä empiiristä tutkimusta että diskurssianalyysin tekemiseen perehdyttäviä oppikirjoja, jotka ovat saaneet paljon lukijoita.

11.1.2 Kriittinen realismi

Sosiaalinen konstruktionismi on 1990-luvulta lähtien voimistanut asemiaan eräänlaisena uutena normaalitieteenä ainakin sosiaalitieteissä. Sille yhdeksi kilpailijaksi on noussut kriittisen realismin tieteenfilosofia.

Filosofiassa erilaisilla realismin muodoilla on pitkä, aina Platoniin ja Aristoteleeseen ulottuva historia. Erilaisia realismin variantteja on olemassa lukuisia. Tieteenfilosofisessa kirjallisuudessa puhutaan paljon tieteellisestä realismista, jonka eri variantteja Suomessa ovat kannattaneet vaikkapa Ilkka Niiniluoto ja Raimo Tuomela. Tuoreessa keskustelukirjassaan Manuel Delanda ja Graham Haarmann (2017) keskustelevat realismin merkityksen kasvusta filosofiassa. Heidän mukaansa filosofian tutkimuksessa on viime aikoina herännyt yhä enemmän kiinnostusta realistista ajattelua kohtaan eikä realismia harrastavia filosofeja enää vierasteta mannermaisten filosofien keskuudessakaan.

Realismiin liitetään usein kaksi näkökulmaa: toinen argumentti liittyy maailman olemassaoloon, toinen siihen, että maailma on olemassa meistä riippumatta (Miller 2016).

Näistä perusasettamuksista huolimatta realismissa ei ole kyse arkijärjen mukaisesta naiivista realismista. Naiivissa realismissa usko "ulkoisen maailman objektiiviseen todellisuuteen" ja kykymme tehdä totta pitäviä havaintoja todellisuudesta on italialaisen marxistin, Antonio Gramscin mukaan samankaltainen katolisen kansanuskon käsityksien kanssa; molemmille on tunnusomaista usko ihmisen yläpuolella olevaan objektiiviseen:

"Näyttääkö siltä, että voisi olla olemassa historian ja ihmisen yläpuolella oleva todellisuus? Kuka arvioisi sellaista objektiivisuutta?(...) Objektiivinen merkitsee aina 'inhimillisesti objektiivinen', mikä voi vastata täsmälleen 'historiallisesti subjektiivista' eli objektiivinen merkitsisi 'subjektiivisesti universaalinen'."(Gramsci 1979, 73)

Realistisessa tieteenfilosofiassa ei kuitenkaan uskota naiivin realismin tavoin siihen, että maailmasta voitaisiin yksinkertaisin havainnoin saada luotettavaa tietoa. Realistinen filosofia korostaa eri versioissaan tieteen, käsitteiden ja kokemuksen merkitystä maailmaa koskevan tiedon saamisessa. Kokemuksen avulla saamme palautetietoa meistä riippumattomasta maailmasta. Tieteen avulla on mahdollisuus löytää säännönmukaisuuksia, joiden avulla voidaan selittää tapahtunutta ja ennakoida tulevaa. Näin realistinen tieteenfilosofia on esimerkiksi monia postmodernistisia suuntauksia optimistisempi suhteessa ihmisten mahdollisuuksiin ymmärtää ja toimia maailmassa.

Sosiaalitieteissä suhde realismiin on muuttunut erityisesti kriittisen realismin myötä. Noin neljäkymmentä vuotta sitten brittiläinen yhteiskuntatieteilijä Roy Bhaskar kehitti tieteenfilosofisen kannan, jota hän itse kutsui "transendentaaliseksi

realismiksi” – muotoilun takana oli tietenkin Immanuel Kantin transsendentaali idealismi. Sittemmin Bhaskarin transsendentaalista realismia ryhdyttiin kutsumaan kriittiseksi realismiksi. Bhaskar erotti tieteenfilosofian historiassa kolme suurta linjaa:

1. Klassinen empirismi, jota luonnehtii atomististen tapahtumien pitäminen tiedostuksen kohteena.
2. Transsendentaalinen idealismi, jonka mukaan tieteellisen tiedon kohteena ovat todellisuuden olemusta käsittelevät ideat ja mallit, joita ei pidetä ihmisestä riippumattomina.
3. Transsendentaalinen realismi, jonka mukaan tiedon kohteena ovat rakenteet ja mekanismit, jotka luovat ilmiömaailman. Tämä tieto syntyy tieteen avulla. Rakenteet jotka synnyttävät ilmiöt, ovat olemassa tiedostamme riippumatta. (Bhaskar 1975; Mäntysaari 1991)

Bhaskarin esittämän jaottelun perusteella positivismissa on kyse empirismista ja fenomenologia ja esimerkiksi sosiaalinen konstruktionismi ovat transsendentaalisen idealismin muotoja. Bhaskar torjuu molemmat ja pitää oikeana kantana kolmatta, transsendentaalista realismia.

Bhaskar määritteli transsendentaalin realismin näin:

“It regards the objects of knowledge as structures and mechanisms that generate phenomena; and the knowledge as produced in the social activity of science.” (Bhaskar 1975)

Tietämisen kohteena ovat ilmiöitä tuottavat rakenteet ja mekanismit, eivät ilmiöt sinänsä. Tietäminen nojautuu tieteseen, joka on sosiaalista toimintaa.

Kriittisessä realismissa ei nojauduta edellä kuvattuun arki- tai naiiviin realismiin, jossa oletettaisiin luonnollisen asenteen mukaisesti ihmisestä riippumattoman todellisuuden olemassaolo ja siitä saatavan tiedon luotettavuus/pätevyys. Itse asiassa Bhaskarin hahmotteleman kriittisen realismin ydinväitteitä on *episteeminen relativismi*, kanta, jonka mukaan maailmasta ei voida koskaan saada täydellistä kuvaa. (esim. Niemi 2016, 32.) Kriittinen realismi on siten yhtä kriittinen arkirealismia kohtaan kuin sosiaalinen konstruktionismikin.

Varsinainen kriittisen realismin ekspansio tapahtui 1990-luvulla, ei vähiten siksi, että englantilaiset sosiologit Ray Pawson ja Nick Tilley julkaisivat kriittisen realismin perustalle rakentuvan arviointitutkimusta käsittelevän teoksensa *“Realist Evaluation”* (Pawson & Tilley 1997). Pawson ja Tilley laativat arviointitutkimukselle mallin, joka tiivistettiin kolmeksi käsitteeksi konteksti - mekanismi - vaikutus (*context, mechanism, outcome*, eli CMO). Arviointitutkimuksen tehtävänä on tarkastella ohjelman vaikutuksia ympäristössään. Tämä on mahdollista, jos evaluaatiota tekevä tutkija kykenee hahmottamaan, millaisia mekanismeja kontekstissa vaikuttaa.

Suomessa kriittinen realismi on saanut kiinnostuneita seuraajia monissa yhteiskuntatieteissä, ja myös sosiaalityössä. Sosiaalityön tutkijoista ainakin Mikko Mäntysaari, Ilmari Rostila, Elina Pekkarinen ja Maria Tapola-Haapala ovat kirjoittaneet kriittisestä realismista. Monet arviointitutkimusta tekevät ovat realisteja (esim. Tuija Kotiranta, Minna Kivipelto, Petteri Paasio, Pentti Korteniemi). Ainoan suomenkielisen yleisesityksen kriittisestä realismista yhteiskuntatieteistä ovat toimittaneet Itä-Suomen yliopiston tutkijat Vuokko Niiranen ja Pekka Kuusela (2006).

11.1.3 Tutkimustehtävä

Edellä suppeasti kuvatut tieteenfilosofiset kannat ovat ainakin 1990-luvulta lähtien vaikuttaneet sosiaalityön tutkimuksessa, ja myös sosiaalialan opinnäytteissä. Mutta millaista tämä vaikutus on oikeastaan ollut? Tiedämme, että 1970-luvulta lähtien harjoitettu positivismin kritiikki johti monella tieteenalalla, eikä vähiten sosiaalityössä, kvantitatiivisen tutkimuksen vähenemiseen ja erilaisten kvalitatiivisen tutkimuksen muotojen lisääntymiseen opinnäytteissä. Tällainen tendenssi on ollut näkyvissä yhtä hyvin Suomessa (Mäntysaari & Haaki 2007) kuin Ruotsissakin (Dellgran & Höjer 2001, 2003). Vaikka vertailevaa kansainvälistä tutkimusta opinnäytteiden tieteenfilosofisista sitoumuksista ei tietääksemme ole tehty², on suunta samankaltainen muuallakin.

Tarkoituksemme on tutkia, miten sosiaalialan opiskelijat käyttävät kriittisen realismin ja sosiaalisen konstruktionismin käsitteitä opinnäytetöissään, millaisia tutkimusteemoja opinnäytteissä esiintyy, ja miten tutkimukset eroavat toisistaan. Kriittisen realismin ja sosiaalisen konstruktionismin vastakkaiset ontologiset kannat (realismi ja idealismi) ja niistä aiheutuvat erimielisyydet epistemologiassa ja siitä johtuen tavassa nähdä tutkimuksen metodiset kysymykset, voisi olettaa näkyvän opiskelijoiden opinnäytetöissä. Myös lähteiden voisi olettaa eroavan.

Hypotesimme on, että sosiaalisen konstruktionismin ja kriittisen realismin näkökulmista tehdyt opinnäytetyöt eroavat sisällöltään ja kieleltään (sanoiltaan) toisistaan. Epistemologisen perusvalinnan oletetaan vaikuttavan tutkielmassa käytettyyn kieleen.

² Mäntysaari keskusteli tästä Göteborgin yliopiston sosiaalityön professori Staffan Höjerin kanssa ECSWR:n konferenssissa Ljubljanassa 2016. Vaikka esimerkiksi Yhdysvalloissa on pitkä perinne sosiaalityön tutkimuksen tutkimuksesta, on vertaileva tutkimus eri maissa julkaistuihin sosiaalityön tutkimuksista hyvin vähäistä. Höjer on yhdessä Dellgranin kanssa harvoja eurooppalaisia sosiaalityön tutkimuksen tutkijoita.

11.2 AINEISTO JA MENETELMÄT

11.2.1 Aineisto

Alun perin tarkoitus oli tutkia sosiaalityön maisteritutkintojen opinnäytteissä eli pro gradu -tutkielmissa tehtyjä epistemologisia valintoja. Vaikka yliopistojen opinnäytteitä on mahdollista selata Finna-hakupalvelun avulla, osoittautui, että eri yliopistojen opinnäytteisiin ei voida tehdä helposti sisältöön kohdistuvia hakuja. Hakuja voidaan suunnata tutkielmien nimiin ja asiasanoihin, mutta ei ainakaan kovin vaivattomasti tutkielmien sisältöön.

Näiden hankaluuksien vuoksi päädyimme käyttämään aineiston lähteenä suomalaisten ammattikorkeakoulujen yhteistä Theseus-tietokantaa. Theseuksessa on kaikkien ammattikorkeakoulujen kaikki tutkielmat pdf-muodossa vapaasti saatavana. Tutkielmien nimiin, asiasanoihin ja myös sisältöihin (ensimmäiseen 3000 sanaan) voidaan suunnata hakuja. Theseuksessa on jo noin 120 000 tutkielmaa. Ammattikorkeakoulututkintoihin sisältyvät opinnäytteet voivat olla joko alemman korkeakoulututkinnon tasoisia tai sitten ylempään ammattikorkeakoulututkintoon sisältyviä. Tässä aineistossa emme ole tehneet eroa eri ammattikorkeakoulututkintojen välillä. Ylemmän amk-tutkinnon opinnäytteet ovat yleensä selvästi alemman tutkinnon tutkielmia sivumääräisesti laajempia ja niiden ”tieteellinen kunnianhimo” on korkeammalla tasolla. Yliopistojen sosiaalityö- ja myös sosiaalityön opintoihin sisältyy huomattavasti enemmän tutkimusmenetelmien opetusta, joten pro gradu -tutkielmissä käsitellään menetelmävalintoja selvästi painokkaammin kuin keskimääräisessä amk-tutkielmassa on mahdollista. Koska tutkimuksemme kohdistuu ennen muuta tapoihin, joilla konstruktionistisia ja realistisia metodologioita käytetään tutkimuksessa hyväksi, ei amk-tutkielmien rajoitetumpi metodologinen tarkastelu ole aineiston kannalta kovin vakava ongelma.

Ammattikorkeakoulujen tutkielmia ei ole välttämättä kirjoitettu sosiaalityön tutkimuksen viitekehyksessä. Monet amk-opiskelijat suuntautuvat varhaiskasvatuksen tehtäviin, jolloin tutkielmien viitekehys on lähinnä kasvatustieteellinen. Silti suuri osa tutkielmista on näkökulmaltaan selvästi sosiaalityön tutkimusta. Tämä ei ole sinänsä ihme, sillä tutkielmia ohjaavat opettajat saattavat olla sosiaalityössä väitelleitä. Varsinkin ylempien amk-tutkielmien voi tasoltaan ajatella hyvin vastaavan keskimääräistä yliopistollista pro gradu -tutkielmaa. Ammattikorkeakouluopinnäytteisiin keskittymistä voi puolustaa myös siitä näkökulmasta, että amk-tutkielmissä on paljasta näkyvissä opittu perusnäkemys siitä, miten empiiristä tutkimusta ajatellaan tehtäväksi. Vain harvalla amk-opiskelijalla on ollut mahdollisuus perehtyä kovin syvästi metodologisiin ja filosofisiin keskusteluihin.

Toukokuussa 2018 Theseuksen OpenSearch-rajapinnan kautta tehdyissä hauissa käytettiin seuraavia hakulausekkeita, ja haun osoittamat tutkielmat ladattiin pdf-muodossa lähempää tarkastelua varten:

Kriittinen realismi:

(“kriittinen reali” OR “realistinen eval” OR “realistic evaluation”~3 OR “kriittinen realismi”~3 OR “realistinen evaluointi”~3 OR “realistinen arviointi”~2) AND programme:sosiaali AND NOT programme:terveys**

Sosiaalinen konstruktionismi:

*(“sosiaalinen konstruktionismi”~3 OR sosiaalikonstruktionismi OR “sosiaalinen konstruoituminen”~3 OR relativismi OR diskurssianalyysi) AND programme:sosiaali AND NOT programme:terveys**

Kriittinen realismi -haku palautti 9.5.2018 yhteensä 65 osumaa, joista poistettiin 42 tutkielmaa, joissa kyse ei ollut kriittisestä realismista vaan sanojen “kriittinen” ja “realismi” esiintymisestä riittävän lähellä toisiaan. Jäljelle jäi 24 tutkielmaa, jossa oli käsitelty kriittistä realismia tai realistista arviointitutkimusta. Sosiaalinen konstruktionismi -haku palautti 9.5.2018 yhteensä 329 osumaa eli huomattavasti enemmän kuin kriittistä realismia koskeva haku. Koska haun tuottamia osumia oli näin runsaasti, kävimme tarkastelemaan vain ensimmäistä sataa haun tuottamaa tutkielmaa. Osoittautui, että 80:ssa tutkielmassa sosiaalista konstruktionismia ja/tai diskurssianalyysia oli käsitelty aivan suppeasti. Tavallisesti saattoi tutkielmassa olla vain viittaus Eskolan ja Suorannan menetelmäteokseen, jossa oli lueteltu erilaisia laadullisen tutkimuksen suuntauksia, yhtenä näistä diskurssianalyysi. Tarkastelun jälkeen jäljelle jäi 20 sosiaalisen konstruktionismiin (diskurssianalyysiin) kiinnittynyttä työtä. (Taulukko 7.)

Taulukko 7. Opinnäytteiden taso

Opinnäytteen taso	Kriittinen realismi	Konstruktionismi
AMK-opinnäyte	12	12
Ylempi AMK-opinnäyte	12	8
Yhteensä	24	20

Yliopistollisissa pro gradu -tutkielmissa sosiaalinen konstruktionismi on erittäin suosittu lähestymistapa. Tämän vuoksi oletimme, että myös ammattikorkeakoulututkielmissa olisi ollut selvästi enemmän konstruktionistisia kuin realistisia opinnäytteitä. Näin ei sitten ollutkaan, mikä oli yllätys.

11.2.2 Tutkielma-aineisto

Tutkielmien sijoittelu kahteen toisistaan selvästi erottuvaan ryhmään on kieltämättä jossakin määrin mielivaltaista. Seuraavassa taulukossa sarakkeeseen “kriittinen realismi” on sijoitettu tutkielmat, joissa epistemologisena lähtökohtana on kriittinen realismi, mutta myös ne tutkielmat, jossa metodologiana on realistinen arviointitutkimus (Taulukko 8). Vastaavasti sarakkeeseen “sosiaalinen konstruktionismi” on sijoitettu tutkielmat, joissa nojaututaan sosiaaliseen konstruktionismiin, mutta myös tutkielmat, joissa käytetään diskurssianalyysia. Näiden epistemologisten kantojen ja metodologisten valintojen välillä ei välttämättä ole kovin tiivistä suhdetta, vaikka useimmiten on niin, että vaikkapa diskurssianalyysia soveltavat viittaavat myös sosiaaliseen konstruktionismiin. Sen sijaan toisin päin sidonnaisuus ei ole yhtä selvä, eli sosiaalista konstruktionismia käytetään turvautumatta diskurssianalyysiin. Valitun tutkimusmenetelmän ja tieteenfilosofisen suuntauksen välinen yhteys ei ole välttämättä selvä myöskään kriittistä realismia soveltavissa tutkielmissa. Vaikka on tavallista, että realistista arviointitutkimusta soveltavissa tutkielmissa viitaan yleisellä tasolla kriittiseen realismiin, näin ei välttämättä aina tapahdu.

Taulukko 8. Tutkimusaineistona olevat tutkielmat

Kriittinen realismi	Sosiaalinen konstruktionismi
Ahonen 2012, Arino 2013	Anttila 2009, Halonen 2014
Höykinpuro 2008, Heikkilä 2015	Hänninen 2013, Hertteli 2010
Heurlin 2017, Jattu 2012	Hirvonen 2011, Ikonen-Polamo 2014
Jutila 2017, Kivioja 2014	Junes 2015, Lindberg 2015
Korpela 2018, Liukka 2011	Lindroos 2015, Mikkonen 2016
Liukkonen 2013, Luosujärvi 2011	Mikkonen 2013, Mäkilukkari 2014
Markus 2012, Mikkonen 2012	Nurmi 2011, Ojutkangas 2013
Mikola 2016, Oksman 2010	Peni 2012, Puhakka 2010
Partanen 2018, Pulli 2015	Salmela 2015, Takko 2013
Råman 2012, Reuter 2012	Tarkiainen 2014, Tolonen 2010
Riila 2012, Saihomaa 2013	
Seriola 2009, Tuomi 2018	
Yhteensä 24 tutkielmaa	Yhteensä 20 tutkielmaa

11.2.3 Tutkimusmenetelmät

Tietokoneavusteisista suurten data-aineistojen analyysimenetelmistä on tulossa yhteiskuntatieteissä yhä tärkeämpiä. Puhutaan nk. big data -tutkimuksesta ja usein käytetään metaforaa tiedonlouhinnasta (*data mining*). Sosiaalityön tutkimuksessa näitä suurten laadullisten aineistojen tutkimukseen soveltuvia menetelmiä ei ole juuri käytetty. Kun nk. datalouhinta suurilla aineistoilla on tulossa entistä tärkeämmäksi osaksi yhteiskuntatieteiden menetelmäarsenaalia, on näitä menetelmiä ryhdyttävä ennakkoluulottomasti soveltamaan myös sosiaalityön tutkimuksessa.

Laskennallisiin analyysimenetelmiin kuuluva *aihemallinnus* (*topic modeling*) tuottaa laskennallisen tuloksen, jonka tulkinta on heuristinen (Niemi 2016, 48). Kvantitatiivisesta luonteesta huolimatta aihemallinnus käytännössä yhdistelee laadullisia tulkintoja analyysiin, varsinkin mitä tulee aiheiden koostumuksen ja valitun mallin validointiin (Niemi 2016, 60).

Aihemallinnusta on Suomessa politiikan tutkimuksessa soveltanut muun muassa Pertti Ahonen. Hänen mukaansa aihemallinnusta on kehitetty yhteiskuntatieteistä erityisesti sosiologiassa. (Ahonen 2015.) Sen sijaan sosiaalityön tutkimuksessa näyttäisi olevan niin, että aihemallinnusta ei ole juuri käytetty.³

Käyttämämme STM-aihemallinnusmenetelmä (*structural topic modeling*) eroaa muun muassa Ahosen (2015), Niemen (2016) tai Purhosen ja Toikan (2016) soveltamasta LDA-menetelmästä (*latent Dirichlet allocation*) mahdollistaen vapaamuotoisen dokumenttikohtaisen metatiedon hyödyntämisen analyysin selittävinä muuttujina (Roberts, Stewart, & Airoldi 2016). Siinä missä LDA-menetelmää käytettäessä mallinnuksen kohteena olevaa dokumenttijoukkoa käsitellään tavallisesti yhtenä kokonaisuutena ja malli muodostetaan koko dokumenttijoukosta kerrallaan, STM-menetelmällä voidaan tarkastella, millä tavoin mukaan valitut selittävät muuttujat vaikuttavat mallinnuksen tulokseen. Koska tarkoituksenamme on tutkia epistemologisen perusvalinnan mahdollista vaikutusta opinnäytteissä käytettyyn kieleen ja sisältöön, valitsimme selittäväksi muuttujaksi tiedon dokumentin kuulumisesta jompaan kumpaan Theseus-hakutulosjoukoista (kriittinen realismi tai sosiaalinen konstruktionismi).

Aihemallinnus toteutettiin hyödyntäen R-tilasto-ohjelmiston *stm*-laajennuspakettia (Roberts, Stewart, & Tingley 2017). Ennen R-ohjelmistossa tehtyjä työvaiheita analysoitavaksi valitut 44 tutkielmaa tallennettiin pdf-muodossa

³ Google Scholar löysi 24.6.2018 yhteensä 43 viitettä hakusanoilla "topic modeling" AND "social work". Viiteistä yksikään ei ollut sosiaalityön tutkimusta. Web of Science ei antanut yhtään osumaa hakusanoilla "social work" AND "topic modeling", mutta löysemällä hakuehdolla TOPIC: ("social work") AND TOPIC: (topic modeling) löytyi 34 artikkelia, joista abstraktien perusteella yksikään ei käsitellyt aihemallinnusta.

tietokoneelle. Tämän jälkeen valituista tutkielmista tallennettiin tekstimuodossa kappale, joista poistettiin kansilehdet, abstraktit, sisällysluettelot, lähdeluettelot ja lähteiden jälkeiset liitteet. Tämän jälkeen tekstit perusmuotoistettiin (“lemmatisaatio”) käyttäen LAS-kielianaalysaattorihjelmistoa (Mäkelä 2016).

Perusmuotoistetut dokumentit sekä analyysin R-lähdekoodi ovat ladattavissa Zenodo-arkistopalvelusta (aineistolinkki <https://doi.org/10.5281/zenodo.1324020>).

Aihemallinnus tarjoaa mahdollisuuden automaattiseen, tutkijasta riippumattomaan tekstin koodaamiseen. Koska tietokone tekee mekaanisen työn, voi tekstikorpus, jota tarkastellaan, olla hyvin suuri. Mallinnusohjelma luo tekstimassasta sisällöllisesti mielekkäitä koodikategorioita, joita kutsutaan “aiheiksi” (*topics*). Algoritmi osaa tehdä tämän hyvin vähäisellä ihmisohjauksella, ja siten menetelmä on olennaisesti induktiivisempi kuin perinteiset laadullisen sisällönanalyysin keinot, joita yhteiskuntatieteissä käytetään. Kun tutkija usein aloittaa vaikkapa haastatteluaineiston koodauksen tarkastelemalla tekstejä aiemmasta tutkimuksesta tai käsillä olevasta aineistosta johtamiensa koodien avulla, aihemallinnus alkaa määrittelemällä haluttujen aiheiden määrä. Tämän jälkeen tietokoneohjelma etsii tekstikorpuksesta saamansa käskyn mukaisesti halutun määrän aiheita, ja laskee kunkin sanan todennäköisyyden tulla sisällytetyksi aiheeseen, samoin kuin luotujen aiheiden jakauman tekstikorpuksessa. Vaikka aihemallinnusta ei voi suinkaan pitää erehtymättömänä, kyetään sen avulla lukemaan hyvinkin laajoista tekstiaineistosta keskeisiä aiheita. (Mohr & Bogdanov 2013)

Aihemallinnus vaikuttaa ihmeeltä: miten automatisoitu proseduuri voi luotettavasti löytää tekstistä merkityksiä? Itse asiassa aihemallinnuksen taustalla on saussurelainen idea siitä, että merkitykset ovat relationaalisia. Merkitykset, jotka määrittelevät koherentin aiheen keskustelussa, rakentuvat sanojen muodostamista klustereista. Sanat, joita tietystä aihealueesta keskusteltaessa tavallisesti käytetään liittyvät usein toisiin, samasta aihealueesta keskustellessa käytettäviin sanoihin. Tämä on tuttua jokaiselle yhteiskuntatieteilijälle. Vaikkapa tutkielmien menetelmäjaksoja tarkasteltaessa on helppo päätyä huomaamaan, että menetelmävalinnoista puhutaan hyvin suppealla sanavarastolla, olipa kyse kvalitatiivisesta tai kvantitatiivisesta tutkimuksesta.

Topic Modeling -menetelmien käytössä tunnistetaan usein kaksi ongelmaa: yleisten sanojen esiintyminen kaikissa teksteissä ja aiheiden määrän valitsemisen periaate. (Niemi 2016, 59.) Näistä ensimmäiseen ongelmaan voidaan vaikuttaa stop-sanojen poistolla. Stop-sanojen poistolla tarkastelun ulkopuolelle rajautuivat tyypilliset suomenkieliset sanat, joilla ei ajateltu olevan aineiston analyysin kannalta merkitystä. Tästä aineistosta poistettiin n. 500 stop-sanaa eli yleistä suomenkielistä sanaa. Toiseen aihemallinnuksen ongelmaan voidaan Niemen mukaan vaikuttaa joko kokeilemalla eri aihemäärien vaikutusta tai käyttä epäparametrisiä metodeja. Lopullinen aiheiden määrä on silti aina tutkijoiden heuristinen valinta. (Niemi 2016, 60.)

Analyysissa hyödynnettiin tietokoneavusteista ainealueiden tunnistusta (*“topic extraction”*). Tällä metodologialla pyritään *semanttiseen* analyysiin. Vaikka tietokone ei luonnollisestikaan kykene ymmärtämään tekstin merkityksiä samalla varmuudella kuin ihmiset, kyetään moderneilla semanttisen analyysin välineillä varsin hyvään tarkkuuteen. Erityisesti suurten tekstimassojen käsittelyssä tietokoneista voi olla paljon hyötyä. Tilastollisia menetelmiä hyödyntäen suuresta tekstimassasta voidaan etsiä keskeisiä aihealueita varsin luotettavasti. Aihealueiden tunnistus pyrkii tekstin merkistysten osoittamiseen, ei vain sanojen esiintyvyyden tutkimiseen. (Leetaru 2012)

Esitämme seuraavaksi tutkielmien aihemallinnuksen tulokset. Toteutimme myös tutkielmien lähdeaineistoon kohdistuvan tarkastelun. Sen tulokset esitetään aihemallinnuksen tulosten jälkeen.

11.3 TULOKSET

11.3.1 Aihemallinnuksen tulokset

Aihemallinnus toteutettiin kymmenellä aiheella. 15 toiston jälkeen eri aiheiden viisi yleisintä erottavaa sanaa ovat taulukossa 9:

Taulukko 9. Aihealueiden yleisimmät erottavat sanat

Aihe	5 yleisintä erottavaa sanaa
Topic 1:	lapsi, vanhempi, päiväkot, asia, toiminta
Topic 2:	vanhempi, lapsi, nuori, perhe, tutkimus
Topic 3:	palvelukeskus, asunnoton, aineisto, kirjoitus, oppilas
Topic 4:	tehdä, suunnitelma, työ, asiakas, tulla
Topic 5:	johtaja, opetus, valmistaa, lapsi, johtajuus
Topic 6:	perhe, perhetyö, lapsi, palvelu, työ
Topic 7:	nainen, väkivalta, työntekijä, mies, väkivaltainen
Topic 8:	asia, kohtaaminen, tutkimus, sosiaalityö, sosiaalityöntekijä
Topic 9:	asiakas, toiminta, palvelu, arviointi, työ
Topic 10:	ryhmä, toiminta, ihminen, asukas, toinen

Aiheet vaikuttavat ensi silmäyksellä samankaltaisilta, mutta selviä erojakin löytyy. Tarkastelemme seuraavassa aihealueita niissä esiintyvien merkittävien sanojen

7, joka liittyy lähisuhdeväkivaltaan. Aihe 3 sisältää myös aikuissosiaalityön teemoja. Teemaan sisältyy asumista ja asunnottomuutta käsitteleviä tutkielmia. Aihealueessa on mukana rakenteellisen sosiaalityön teemoja. Sosiaalihuollollisia teemoja on aihealueessa 9 ja 10. Aihealueita yhdistää asiakas, mutta myös teemat joita liitämme rakenteelliseen näkökulmaan, jota sosiaalityön menetelmäperinteessä kuvataan usein yhdyskuntatyönä.

Seuraavassa taulukossa 10 on aihealueiden tärkeiden erottavien sanojen perusteella annettu aihealueille nimet.

Taulukko 10. Aihealueiden nimeäminen

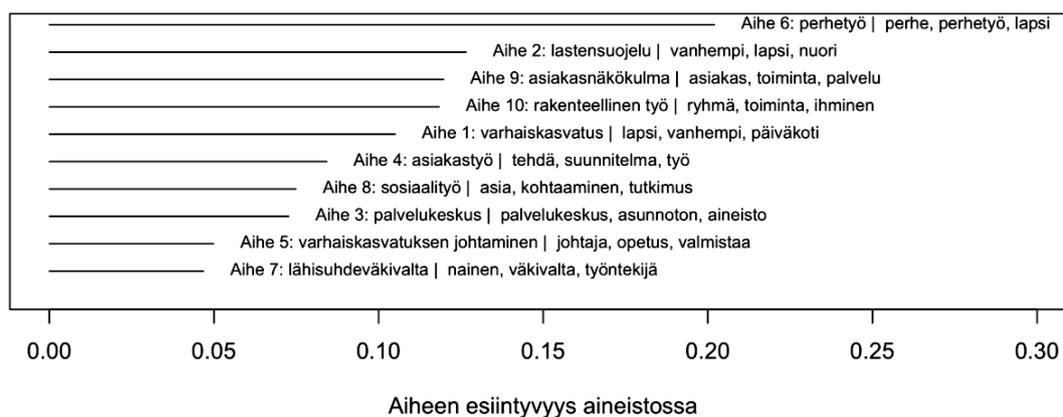
Aihe	Aiheen sisällöllinen nimi
Topic 1:	varhaiskasvatus
Topic 2:	lastensuojelu
Topic 3:	palvelukeskus
Topic 4:	asiakastyö
Topic 5:	varhaiskasvatuksen johtaminen
Topic 6:	perhetyö
Topic 7:	lähisuhdeväkivalta
Topic 8:	sosiaalityö
Topic 9:	asiakasnäkökulma
Topic 10:	rakenteellinen työ

Aiheiden nimeäminen on tietysti hivenen mielivaltaista. Esimerkiksi aihealue 7 on tässä saanut nimen *“Lähisuhdeväkivalta”* vaikka kyse ei ole pelkästään väkivallasta, vaan myös naisista, miehistä ja parisuhteesta. Väkivalta on kuitenkin vahva teema.

Aiheen esiintyvyydellä tarkoitetaan tässä seuraavaa: aihemallinnuksessa dokumenttejä käsitellään aiheiden kokoelmina niin, että yksi dokumentti voi edustaa useampaa aihetta. Kun yksittäisten dokumenttien aihe-esiintyvyyksistä lasketaan keskiarvo, saadaan aiheiden esiintyvyys koko dokumenttikokoelmassa. Verrattaessa dokumenttikokoelman osajoukkoja toisiinsa jonkin muuttujan suhteen, voidaan nähdä, onko jonkin aiheen esiintyvyydessä eroja vertailumuuttujan saadessa eri arvoja.

Seuraavassa kuviossa 4 esitetään aiheiden esiintyvyys tutkielma-aineistoissa (10 aihetta) sekä kolme yleisintä sanaa kussakin aiheessa:

Aiheiden yleisyys

Kuvio 4. Aiheiden esiintyvyys

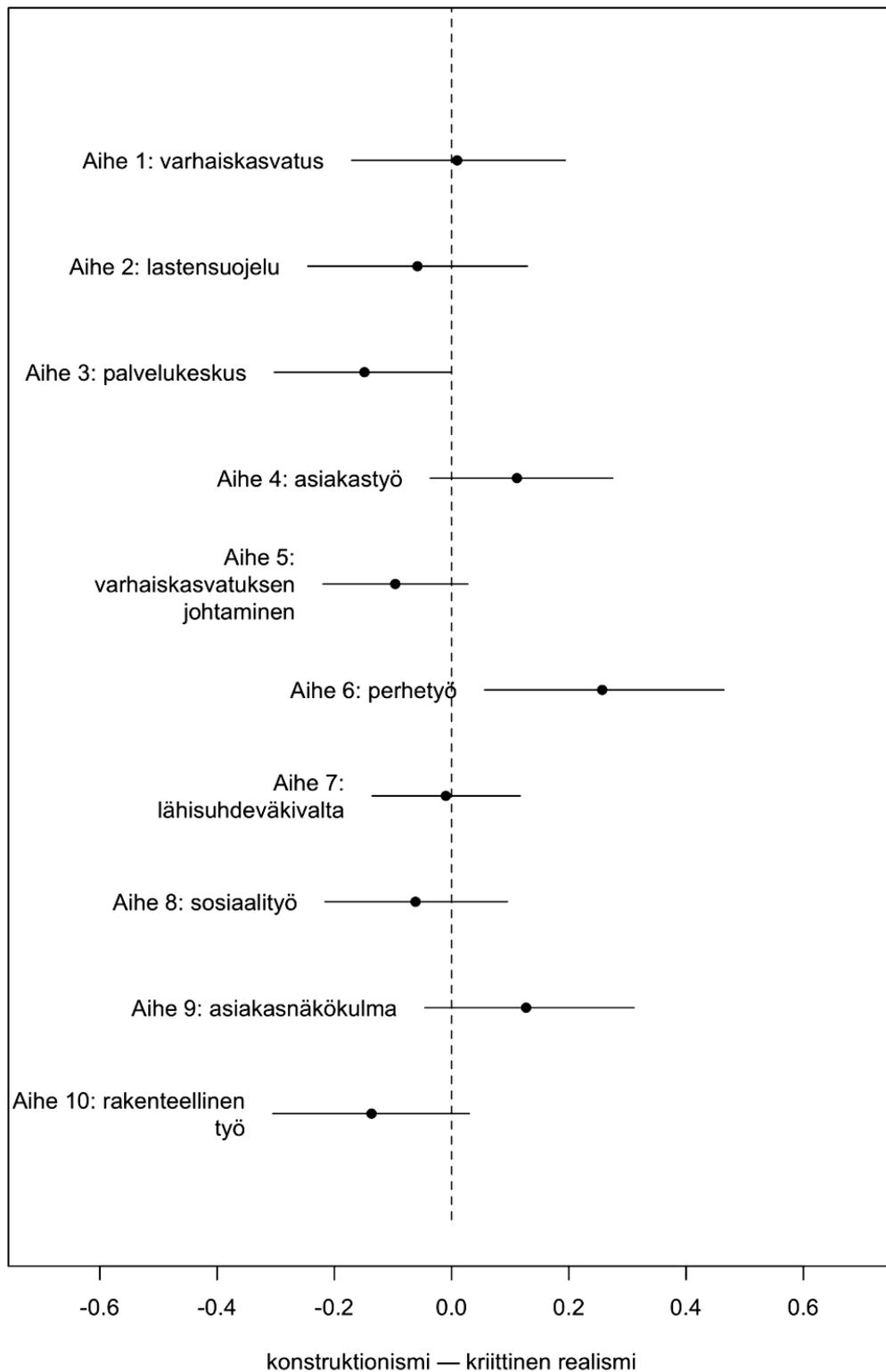
Useimmiten esiintyvä aihealue tutkielmassa ei yllätä. Se on aihealue 6 (*“perhetyö”*), jossa yleisimmät erottavat kolme sanaa olivat perhe, perhetyö ja lapset. Aihealue 2 (*“lastensuojelu”*), jossa kolme yleisintä sanaa ovat vanhempi, lapsi ja nuori, on selvästi harvinaisempi, vaikka temaattisesti molemmat aihealueet vaikuttaisivat olevan lähellä toisiaan. Tämä on perusteltua siksi, että ammattikorkeakoulusta valmistuvien sosionomien ajatellaan työskentelevän perhetyössä. He toimivat myös lastensuojelun tehtävissä, mutta lastensuojelussa ehkä selvemmin sosiaalityöntekijöiden ohjauksessa.

Samanlaisen toisiaan lähellä olevan parin muodostavat aihealueet 9 (*“asiakasnäkökulma”*) ja 10 (*“rakenteellinen työ”*), jotka ovat verraten yleisiä, mutta eroavat toisistaan siten, että aihealueessa 9 on selvemmin palvelujärjestelmän näkökulma (asiakas, toiminta, palvelu).

Vastaavasti vähiten yleisin aihealue liittyy lähisuhdeväkivaltaan (aihe 7). Se on kuta kuinkin yhtä yleinen kuin aihealue 5 (*“varhaiskasvatuksen johtajuus”*), jossa teemoina ovat johtaja ja johtajuus.

Kuvio 5 esittää aihehallinnuksen tulokset tarkasteltuna opinnäytteen epistemologisen lähestymistavan suhteen. Mitä lähempänä kuvion keskilinjaa kunkin aiheen piste-janakuvio on, sitä samankaltaisemmin aihe esiintyy opinnäytteissä epistemologisesta lähestymistavasta riippumatta. Selvimmin epistemologisen lähestymistavan yhteys aihealueiden esiintymiseen näkyy aihealueiden 3 (*“palvelukeskus”*) ja 6 (*“perhetyö”*) kohdalla, jossa palvelukeskus-aihealue esiintyy useammin konstruktionistisissa töissä ja perhetyö-aihealue kriittistä realismia edustavissa töissä. Vain näiden kahden aiheen suhteen jompaa kumpaa epistemologista perusvalintaa olevaa työtä on toista ryhmää selvästi enemmän, muissa aihealueissa vaihtelu ei ole tilastollisesti merkitsevää.

Aiheiden esiintyvyys aineistossa tarkasteltuna epistemologian suhteen

Kuvio 5. Kovarianssivertailu (Covariance comparison)

Niissä opinnäytteissä, joissa aihe 6 (*"perhetyö"*) esiintyi, ero aiheen esiintyvyydessä verrattaessa opinnäytteitä epistemologisen perusvalinnan suhteen oli 0.28 (90 % luottamusväli 0.13, 0.44) silloin kun opinnäyte edusti epistemologiselta perusvalinnaltaan kriittistä realismia. Aiheen 3 (*"palvelukeskus"*) esiintyvyys oli -0.15, (90 % luottamusväli -0.29, -0.01) verrattaessa kriittistä realismia edustavia töitä konstruktionistisiin töihin eli palvelukeskus-aihe esiintyi suhteellisesti vähemmän kriittistä realismia edustavissa opinnäytteissä.

Eräät aihealueet ovat yhtä yleisiä sekä realistisissa että konstruktionistisissa tutkielmissa. *"Lähisuhdeväkivalta"* ja *"Varhaiskasvatus"* -aihealueet esiintyvät varsin samalla tavalla sekä konstruktionistisissa että realistisen epistemologisen perusvalinnan perusteella laadituissa tutkielmissa.

Aihealueista *"Asiakasnäkökulma"* (9), *"Perhetyö"* (6) ja *"Asiakastyö"* (4) olivat mukana monissa kriittisen realismin tutkielmissa. Aihealue *"Perhetyö"* on paitsi yleisin aihe, myös aihealue, joka usein esiintyy realistisissa tutkielmissa. Edellä esitetty sanapilvi osoittaa, että tällä aihealueella on perheisiin liittyviin sanojen ohella tärkeitä *"evaluatiivisia"* sanoja: arviointi, tutkimus, vaikuttavuus. Se, että *"Asiakasnäkökulma"* --aihealueen useimmat työt ovat realistisia, ei ole oikeastaan yllätys. Mukana on vahva toiminnan arvioinnin näkökulma.

Vastaavasti aihealue *"Rakenteellinen työ"* (10) ja *"Palvelukeskus"* (3) on esillä monissa konstruktionistisissa tutkielmissa. Myös aihealueella *"Varhaiskasvatuksen johtaminen"* näkyy yhteys konstruktionismiin. Tässä *"Rakenteelliseksi työksi"* kutsutulla aihealueella esiintyy sanoja *"ryhmä"*, *"toiminta"*, *"ihminen"* eli kyse on aikuissosiaalityön käsitteistä. *"Varhaiskasvatuksen johtaminen"* -aihealueella keskeisiä sanoja ovat *"johtaja"*, *"varhaiskasvatus"* ja *"organisaatio"*.

11.3.2 Tutkielmien tutkimusmenetelmiä koskevat lähteet

Lopuksi esitämme suppean tarkastelun tutkielmien lähteistä. Lähdeluetteloiden tunnistaminen opinnäytteiden pdf-tiedostoista tehtiin automaattisesti koneoppimismenetelmiin perustuvan GROBID-ohjelmiston avulla (GROBID 2018). On huomattava, että GROBID-ohjelmiston tuottama tulos ei ole koneoppimismenetelmien luonteesta johtuen sataprosenttisen tarkka, vaan seuraavassa käsiteltävät viittausmäärät ovat suuntaa-antavia.

GROBID-ohjelmiston tuottama tulos tallennettiin kahdeksi taulukoksi, joista toisessa olivat kaikkien konstruktionististen ja toisessa kaikkien realististen tutkielmien lähteet. Realististen tutkielmien lähteitä oli 1061 kpl ja konstruktionististen tutkielmien lähteitä 1054.

Lähteiden perusteella näyttää siltä, että ammattikorkeakoulututkielmissa metodologinen keskustelu nojaa usein oppikirjatyyppisiin kotimaisiin lähteisiin.

Metodisessa keskustelussa tutkielmat nojautuivat vahvasti Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1998) monina painoksina ilmestyneeseen teokseen *Johdatus laadulliseen*

tutkimukseen, johon viitattiin 13 konstruktionistisessa tutkielmassa ja yhdeksässä realistisessa tutkielmassa. Muutenkin Jari Eskola oli usein käytetty kirjoittaja. Konstruktionistisissa tutkielmissa viitattiin kuuteen muuhun Eskolan kirjoittamaan laadullista tutkimusta esittelevään tekstiin. Toinen aktiivisesti viitattu kirjoittaja oli Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen emeritaprofessori Sirkka Hirsjärvi, jonka yhdessä Pirkko Remeksen ja Paula Sajavaaran kanssa kirjoittama *Tutki ja kirjoita* (2000) oli lähteenä seitsemässä konstruktionistisessa tutkielmassa ja 12 realistisessa tutkielmassa. Myös Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen *Tutkimushaastatteluteokseen* (2008) viitattiin aktiivisesti. Se oli lähteenä viidessä konstruktionistisessa ja viidessä realistisessa tutkielmassa. Haastatteluihin paneutuva Johanna Ruusuvoori yhdessä toisten kirjoittajien kanssa oli lähteenä viisi kertaa konstruktionistisessa ja kerran realistisessa tutkielmassa. KvaliMOT-kvalitatiivisen tutkimuksen tietovaranto oli lähteenä yhdeksässä konstruktionistisessa tutkielmassa. Sen sijaan realistisissa tutkielmissa viitattiin KvantimOT-verkkoaineistoon viidesti, mutta ei kertaakaan kvalitatiiviseen KvaliMOT-aineistoon. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi* oli lähteenä kahdeksassa konstruktionistisessa ja kahdeksassa realistisessa tutkielmassa. Myös erityisesti ammattikorkeakoulututkielmien kysymyksiin paneutuvia menetelmäkirjoja käytettiin. Hanna Vilkkä kanssakirjoittajineen oli lähteenä yhdeksässä konstruktionistisessa ja kahdeksassa realistisessa tutkielmassa (esim. Vilkkä & Paunonen 2006). AMK-opinnäytteissä käytettiin useita Jorma Kanasen menetelmäoppikirjoja. Niihin viitattiin esim. realistisissa tutkielmissa viisi kertaa (esim. Kananen 2008).

Yleisissä tutkimusprosessia ja tutkielmien laadintaa koskevissa lähteissä realistisissa tutkielmissa oli enemmän kvantitatiiviseen tutkimusprosessiin tähtääviä oppaita, konstruktionistisissa tutkielmissa keskityttiin kvalitatiiviseen tutkimukseen ja kehittämistyöhön.

Varsinaisiin epistemologisiin valintoihin liittyviä lähteitä tutkielmissa oli vähemmän ja niissäkin nojaututtiin lähinnä kotimaisiin keskusteluihin. Sekä konstruktionistisissa että realistisissa tutkielmissa oli silti myös löydettävissä molempiin suuntauksiin liittyviä "klassikkolähteitä".

Keskeisiä kotimaisia diskurssianalyysia koskevia lähteitä ovat Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä* ja samojen tekijöiden teos *Diskurssianalyysin aakkoset* (1993). Näihin teoksiin viitattiin kaksi kertaa. Eero Suoninen on lähteenä kaksi kertaa. Kirsi Juhilan sosiaalityön tutkimukseen liittyviä julkaisuja oli viitattu neljä kertaa. Sen sijaan esimerkiksi Michel Foucault oli lähteenä kerran, Jonathan Potterin ja Margaret Wetherelin (1987) *Discourse and Social Psychology* kerran ja Ian Hackingin (2009) *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* oli lähteenä kolmessa tutkielmassa.

Realistisen epistemologian pohjalta lähteissä tutkielmissa nojaututtiin aika usein STAKES:n ja THL:n tutkijoiden ja kehittäjien teksteihin. STAKESissa toiminut FinSoc-ryhmä oli aktiivinen realistisen arviointitutkimuksen edistäjä, ja ryhmän

tutkijat Tuija Lindqvist, Ilse Julkunen ja Minna Kivipelto julkaisivat ja käänsivät aktiivisesti käytännön sosiaalialan työhön liittyviä raportteja. Siksi ei ole ihme, että monissa tutkielmissa käytetään FinSocin vaikutuspiirissä syntyneitä julkaisuja. Realistisissa tutkielmissa STAKES:n FinSoc ryhmän julkaisema työpaperi (3/2005) *Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet* (Kainulainen 2005) oli lähteenä neljä kertaa. Myös Peter Dahler-Larsenin vaikuttavuuden arviointia käsittelevä FinSoc-julkaisu (Dahler-Larsen 2005) oli saanut runsaasti lukijoita, siihen viitattiin kahdeksan kertaa. Pekka Korteniemen *Realismi ja realismin sovellus* oli lähteenä viidesti. Tuija Lindqvist (sittemmin Kotiranta) oli lähteenä viidesti. Mikko Mäntysaari FinSocin työtovereineen oli lähteenä neljä kertaa. Petteri Paasio oli lähteenä kahdeksan kertaa. Erityisesti hänen *Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuudet sosiaalialalla* (Paasio 2003) oli lähteenä usein, yhteensä viisi kertaa. Pirkko Anttilan (2007) *Realistinen evaluaatio ja tuloksellinen kehittämistyö* oli lähteenä kuusi kertaa.

Myös kriittiseen realismiin kiinnittyneiden tutkielmien lähteissä oli käytetty kansainvälisiä "klassikkoja". Tärkein lähde oli Ray Pawsonin ja Nicholas Tilley'n (1997) *Realist Evaluation*, joka oli lähteenä kymmenen kertaa (realistisissa tutkielmissa). Mansoor Kazin (2003) teos *Realist Evaluation in Practice* oli lähteenä viidesti. Kotimaisista kriittistä realismia harrastaneista sosiaalityön tutkijoista eniten oli viitattu Ilmari Rostilaan, jonka eri julkaisuihin viitattiin yhdeksän kertaa. Elina Pekkarisen ja Maria Tapola-Haapalan (2009) artikkeli kriittisen realismin soveltamisesta sosiaalityön tutkimuksessa oli lähteenä kolmesti. Realismin ongelmia käsitellyt Pertti Tötön (2004) teos *Syvällistä ja pinnallista* oli lähteenä kerran.

Aika harvoissa tutkielmissa tarkasteltiin epistemologiaa sekä konstruktionismiin että realismiin liittyvistä näkökulmista. Kriittisen realismin keskeisen suomalaisen vaikuttajan Pekka Kuuselan (2002) väitöskirjaan "*Sosiaalipsykologian maailmanhypoteesi. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot*" viitattiin konstruktionistisessa tutkielmassa, mikä ei ole ihme, mutta myös hänen tekstiinsä "*Realistinen toimintatutkimus*" (2005) viitattiin sekä konstruktionistisissa että realistisissa tutkielmissa mutta vain kerran molemmissa. Myös Kirsi Juhilan lukuisiin empiirisiin tutkimuksiin viitattiin sekä konstruktionistisissa että realistisissa tutkielmissa.

11.4 LOPUKSI

Sekä sosiaalinen konstruktionismi että kriittinen realismi ovat tieteenfilosofisia ohjelmia, joista on melkoinen matka ammattikorkeakoulujen opinnäytteissä toteutettavaan lopulta aika soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tämän vuoksi oli mainiota, että löysimme 44 ammattikorkeakouluissa sosiaalialalla hyväksytyä opinnäytetutkielmaa, jossa oli otettu varsin vahva epistemologinen kanta. Ensiksi meistä tuntui, että tällaisia voimakkaan sitoutumuksen tehneitä tutkielmia voisi löytyä paljon enemmänkin: ensimmäisissä hauissa varsinkin

sellaisia töitä, joissa mainittiin sosiaalinen konstruktioismi, oli varsin paljon. Lopulta "haaviin" jäi kuitenkin aika vähän tutkielmia, joita saatoimme käyttää varsinaisena aineistona. Emme analyysimme perusteella voi sanoa, millaisen osuuden näin tarkkarajaisesti määritellyt ontologiset ja epistemologiset sitoumukset muodostavat kaikista tutkielmista. Jonkinlaista mittakaavaa voi saada siitä tiedosta, että 23.6.2018 Theseus-tietokannassa oli yhteensä 7608 sosiaalialan koulutusohjelmissa valmistunutta opinnäytettä. Silloin käyttämämme 44 opinnäytettä muodostavat aika vaatimattoman osan kaikista opinnäytteistä.

Vaikka erot olivat pieniä, näyttää silti siltä, että ontologiset ja epistemologiset valinnat todella vaikuttavat tutkielmien sisältöön. Tutkimusaiheet ovat tosiaan jonkin verran erilaisia. Tutkimusteemojen ja epistemologisten sitoumusten vaihtelua voi pitää osin yllättävänäkin: esimerkiksi se, että johtamista koskevissa tutkimuksissa on konstruktioistista epistemologiaa realistisen sijasta, voi tuntua yllättävältä. Opinnäyteaineistossa kriittisen realismin sovellutuksena on käytetty realistista arviointitutkimusta, ja kun evaluaation kohteena on tavallisesti jonkun organisaation toiminta, voisi ajatella, että nimenomaan realistisissa tutkielmissa johtamiseen ja organisaatioihin liittyvät aihealueet olisivat yleisiä.

Vaikka tutkielmissa sovelletut epistemologiset sitoumukset näyttävät kaukaa katsoen vastakkaisilta, on sosiaalisen konstruktioismin ja kriittisen realismin välillä paljon yhteistä. Tutkielmien sisällöissä ja käytetyssä kielessä todennetut erot eivät ehkä johdukaan todellisuuden olemusta ja siitä saatavaa tietoa koskevista tulkintojen eroista, vaan mahdollisesti muista seikoista.

Aihemallinnuksen tuloksena syntyneessä jaottelussa useat aiheet olivat sellaisia, joita esiintyi sekä realistisissa että konstruktioistisissa tutkielmissa lähes yhtä usein. Tässä voi olla kysymys siitä, että monet ammattikorkeakouluopiskelijat panostavat vain rajoitetusti tieteenfilosofisten kysymysten pohdintaan. Heille saattaa tutkielman tarpeisiin riittää aika suppeakin metodologinen pohdiskelu.

Emme tarkastele tässä artikkelissa sitä, missä ammattikorkeakouluissa käyttämämme opinnäytteet oli hyväksytty. Emme myöskään tee eroa ylempien ammattikorkeakoulututkintojen opinnäytteiden ja sosionomitutkintoa varten laadittujen tutkielmien välillä. Mikäli epistemologisesti "tarkasti sitoutuneita" ylempiä amk-opinnäytteitä olisi ollut enemmän, olisi analyysi voitu keskittää vain niihin.

Aihemallinnus sosiaalityön tutkimuksessa tarjoaa yhden mahdollisuuden laajojen tekstiaineistojen analyysiin. Tekstinlouhinnan hyödyntämisestä sosiaalityön tutkimuksessa on toistaiseksi todella vähän kokemusta. Tämä suppea kokeilu osoitti, että aihemallinnus voisi tarjota mahdollisuuksia laajojen tekstiaineistojen eistrukturoidulle sisällön analyysille.

Aihemallinnusta voisi soveltaa esimerkiksi lastensuojelun asiakirja-aineistojen analysointiin maakuntatasolla. Tavanomaisten laadullisen tutkimuksen analyysivälinein tällaiset aineistot ovat liian suuria. Aihemallinnuksen avulla voitaisiin tutkia laajoa sosiaalialan uudistuksia: esimerkiksi parhaillaan käynnissä

oleva sote-uudistus kaikkine vaiheineen tarjoaisi kiinnostavia tutkimusaiheita ja todella laajan asiakirja-aineiston.

Jatkotutkimuksen aiheena voisi olla yhteinen pro gradu -tutkielmien ja amk-opinnäytteiden aihemallinnus. Olisi kiinnostavaa nähdä, millaisia eroja kahden korkeakouluväylän opiskelijoiden opinnäytetutkimuksen aiheissa on.

LÄHTEET

- Ahonen, Pertti (2015). Institutionalizing Big Data methods in social and political research. *Big Data & Society*, (December), 1–12. <http://doi.org/10.1177/2053951715591224>
- Aittola, Tapio (2007). Alfred Schützin elämäntyö. Teoksessa: Pietilä, Veikko (toim.), *Alfred Schütz: Sosiaalisen maailman merkityksen rakentuminen. Johdatus ymmärtävään sosiologiaan* (s. 441–463). Tampere.
- Anttila, Pirkko (2007). *Realistinen evaluaatio ja tuloksellinen kehittämistyö*. Hamina: Akatiimi.
- Berger, Peter L., & Luckmann, Thomas (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen : tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berger, Peter L., & Luckmann, Thomas (2011). *Social Construction of Reality. A Treatise in the sociology of knowledge*. New York: Open Road Integrated Media.
- Bhaskar, Roy (1975). *A Realist Theory of Science* (2.). London - New York: Verso.
- Dahler-Larsen, Peter (2005). *Vaikuttavuuden arviointi. Hyvät käytännöt - menetelmäkäsikirja*. Helsinki: Stakes.
- Delanda, Manuel, & Harman, Graham (2017). *The Rise of Realism*. Cambridge: Polity Press.
- Dellgran, Peter, & Höjer, S. (2001). Mainstream is contextual: Swedish social work research dissertations and theses. *Social Work Research*, 25(4), 243.
- Dellgran, P., & Höjer, an. (2003). Topics and epistemological positions in Swedish social work research. *Social Work Education*, 22(6), 565. <http://doi.org/10.1080/0261547032000142670>
- Eskola, Jari, & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.
- Gramsci, Antonio (1979). *Vankilavihkot : valikoima*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Hacking, Ian (2009). *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?* Tampere: Vastapaino.
- Hirsjärvi, Sirkka (2000). *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, Sirkka (2008). *Tutkimushaastattelu : teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, & Suoninen, Eero (1993). *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Ilse, Linqvist Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) (2005). *Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet*. Helsinki: Stakes.
- Kananen, Jorma (2008). *Kvantti: kvantitatiivinen tutkimus alusta loppuun*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kazi, Mansoor., A., F. (2003). Realist Evaluation for Practice. *British Journal of Social Work*, 33(October 2000), 803–818.
- Kuusela, Pekka (2002). *Sosiaalipsykologian maailmahypoteesit : tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktioismin muodot*. Kuopio: Unipress.
- Kuusela, Pekka (2005). *Realistinen toimintatutkimus? : toimintatutkimus, työorganisaatiot ja realismi*. Helsinki: Työturvallisuuskeskus.
- Leetaru, Kalev (2012). *Data mining methods for the content analyst : an introduction to the computational analysis of content*. Routledge.
- Miller, Alexander (2016). *Realism*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University.
- Mohr, John. W., & Bogdanov, Petko (2013). Introduction-Topic models: What they are and why they matter. *Poetics*, 41(6), 545–569. <http://doi.org/10.1016/j.poetic.2013.10.001>
- Mäkelä, Eetu (2016). LAS: an integrated language analysis tool for multiple languages. *The Journal of Open Source Software*, (1).
- Mäntysaari, Mikko (1991). *Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa*. English Summary. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko & Haaki, Raili (2007). Suomalainen sosiaalityön väitöskirjatutkimus vuosina 1982–2006. *Janus*, 15(4), 357–366.
- Niemi, Matti (2016). *Kansainvälinen verotus ja globaalien talouden reterritorialisaatio. Aihemallinnus ei-valtiollisten toimijoiden lausunnoista OECD:n BEPS-hankkeessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

- Niiranen, Vuokko, & Kuusela, Pekka (toim.) (2006). *Realismin haaste sosiaalityöissä*. Kuopio: Unipress.
- Paasio, Paasio (2003). *Vaikutavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Pawson, Ray & Tilley, Nicholas (1997). *Realistic Evaluation*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009). Kriittinen realismi sosiaalityössä. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko, Pohjola Anneli, & Pösö Tarja (toim.), *Sosiaalityö ja teoria* (p. 183–208). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (toim.) (1987). *Discourse and social psychology : beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Purhonen, Semi & Toikka, Arho (2016). "Big datan" haaste ja uudet laskennalliset tekstiaineistojen analyysimenetelmät: esimerkkitapauksena aiheanalyysi tasavallan presidenttien uudenvuodenpuheista 1935–2015. *Sosiologia*, 53, 6–27.
- Roberts, Margaret, E., Stewart, Brandon, M., & Tingley, Dustin (2017). stm: R Package for Structural Topic Models. *Journal of Statistical Software*, VV(Ii). <http://doi.org/10.18637/jss.v000.i00>
- Roberts, Margaret, E., Stewart, Brandon, M., & Airola, Edoardo, M. (2016). A Model of Text for Experimentation in the Social Sciences. *Journal of the American Statistical Association*, 111(515), 988–1003. <http://doi.org/10.1080/01621459.2016.1141684>
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Töttö, Pertti (2004). *Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalityöntutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Vilkka, Hanna (2006). *Tutki ja havainnoi*. Helsinki: Tammi.

TUTKIMUSAINEISTONA OLLEET TUTKIELMAT:

Konstruktivistiset työt:

- Anttila, Lauri (2009). *Onko väkivallan tekijän sukupuolella merkitystä? Työntekijöiden toimintatavat väkivaltaisissa parisuhteissa*. Metropolia.
- Halonen, Soile & Rantanen, Marjo-Riitta (2014). "tää ryhmä ja noi hevoset". *Nuorten ja heidän huoltajiensa kokemuksia voimauttavasta hevostoinnasta*. Lahden amk.
- Hertteli, Saara (2010). *Voimaannuttava vertaistukiryhmä kehitysvammaisille tuetun työn tekijöille*. DIAK.
- Hirvonen, Jari (2011). *Sosiaalityöntekijän kohtaaminen palvelukäyttäjien kertomuksissa*. DIAK.
- Hänninen, Hanna (2013). *Murrosiän myllerryksessä - vanhempien voimavarat ja vertaistuki*. DIAK.
- Ikonen-Polamo, Sari (2014). *Vantaalaisen päiväkodin johtajien odotukset coaching-prossista*. Lahden amk.
- Junes, Anna-Maria (2015). *Pedagogisen johtajuuden toteuttaminen varhaiskasvatuksen valmistavassa opetuksessa*. Laurea.
- Lindberg, Milla & Rakkolainen, Sanna (2015). *Lapsen osallisuuden huomioiminen päiväkodin toiminnan suunnittelussa*.
- Lindroos, Anu & Oksanen, Laura (2015). *Asukkaat perehdyttäjinä mielenterveyskuntoutujien asumispalveluyksiköissä*. DIAK.
- Mikkonen, Riikka (2016). *Mahdollisuus olla - sukupuolen moninaisuuden kohtaaminen sosiaalipalveluissa*. Turun amk.
- Mikkonen, Unto (2013). *Sms-viestit seurakunnan aviopariteydessä*. JAMK.
- Mäkilukkari, Päivi (2014). *Sijoitettujen nuorten kokemuksia perhehoidosta*. Kymenlaakson AMK.
- Nurmi, Päivi (2011). *Asunnottomuus ja kiistely kaupunkitilasta. Kerrottu kokemus ja mediatekstit*. Laurea.
- Ojutkangas, Outi & Rännäli, Eevaleena (2013). *Vanhempien kokemuksia päivähoiton aloituksesta vanhempien ja työntekijöiden välinen dialoginen suhde*. Metropolia.
- Peni, Marianne (2012). *Ammattilaiset yksilöllisen vammaismallin valta-aseman hyväksyjinä*. TAMK.
- Puhakka, Helena (2010). *Diakoniatyön asiakkaiden kokemuksia elämästään*. DIAK.

- Salmela, Kaisa (2015). *Vastustajaansa viekkaampi. Työrauhaa horjuttavien oppilaiden toimintatapoja*. Lapin amk.
- Takko, Katja (2013). *Nuoren oman elämän ohjauksen toimintamallit, menetelmät ja haasteet - opiskelijahuoltoryhmän näkökulma*. Laurea.
- Tarkiainen, Minttu (2014). *Lastensuojelun sijaisperhehuollon perhetyön kehittämishanke luostarinkadun lastenkodissa*. Turun amk.
- Tolonen, Sofia (2010). *Tapaustutkimus moniammatillisesta työryhmästä*. DIAK.

Realistiset työt:

- Arino, Ilkka (2013). *Lastensuojelun ja perhetyöntekijöiden kehityssuuntia yrittäjän näkökulmasta Nurmijärvellä*. DIAK.
- Ahonen, Suvi-Tuulia (2012). *Koululaisten perhetyöntekijöiden toimenkuvauudistus Tuusulan kunnassa*. Laurea.
- Heikkilä, Katja (2015). *Erytyistason jalkautuvien palveluiden kehittäminen Satakunnan sairaanhoitopiirin sosiaalipalveluissa*. Satakunnan amk.
- Heurlin, Juha (2017). *Sosionomiopiskelijan ja nuorten työpajan yhteistyön kehittäminen*. Satakunnan amk.
- Höykinpuro, Hanna, Kivelä, Heidi & Laakso, Heidi (2008). *Kuhmu ADHD projektin koti-interventiomallin arviointi. Vanhempien ja työntekijöiden kokemukset mallin vaikutuksista*. JAMK.
- Jattu, Timo (2012). *Lastenkotilasten hyvinvointia mittaamassa*. DIAK.
- Jutila, Sanna (2017). *Ennaltaehkäisevää ohjausta? Asiakkaiden kokemuksia Ylöjärven kaupungin ohjaavasta perhetyöstä ja työn vaikuttavuudesta*. TAMK.
- Kivioja, Pirjo & Kujala, Jussi (2014). *Perhetyön vaikuttavuuden arviointi Raudasmäen Sosiaalipalvelut OY:ssa*. Centria.
- Korpela, Milla (2018). *Lapsiperheiden kotipalvelun ja perhetyön vaikuttavuus ennaltaehkäisevänä lastensuojeluna. MLL:n Hämeen piirin Kotineuvola Oy:n asiakasperheiden ja perhetyöntekijöiden kokemukset palveluista*. Tampereen ammattikorkeakoulu.
- Liukka, Kaisa (2011). *Kelan asiakkaiden ja toimihenkilöiden kokemukset työkykyneuvonnan vaikuttavuudesta*. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.
- Liukkonen, Sanni (2013). *Naisen muutos väkivallattomuuteen. Demeter-työn merkitys väkivaltaa käyttäneen naisen muutosprosessissa*. DIAK.
- Luosujärvi, Erja (2011). *Kuka minua hoitoo, kun äiti on töissä*. Kemi-Tornion amk.
- Markus, Jussi (2012). *Laadun mittariksi ja toiminnan kehittämiseksi. Asiakaspalautelomakkeen kehittäminen lähiesiltä kerättävään palautteeseen*. Kemi-Tornion amk.
- Mikkonen, Reetta-Leena (2012). *Vanhempien ajatuksia Päiväkotikielisyysprosessin toteutumisesta. Kyseily lasten vanhemmille*. Metropolia.
- Mikola, Petra & Sarvanto, Salla Maria (2016). *Sosiaalialueiden käsityksiä varusmiesten henkisestä hyvinvoinnista*. Metropolia.
- Oksman, Ilkka (2010). *Asiakkaat palvelujen arvioijina – Asiakkaiden tulkintoja työllistymistä edistävistä palveluista*. Laurea.
- Partanen, Hanna-Riikka (2018). *Aikuissosiaalityön vaikuttavuus. Realistinen arviointi: Osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen Sovinnon aikuistyössä*. DIAK.
- Pulli, Irene (2015). *Vanhempien tukeminen erolanteissa*. Kymenlaakson amk.
- Reuter, Elina (2012). *Lasten mielenterveysambulanssi – toimintamallin kuvaus ja arviointi sosionomin näkökulmasta*. Turun amk.
- Riila, Sanna (2012). *Vankeusajan suunnittelusta toimintaan. Tapauskohtainen realistinen arviointitutkimus rangaistusajan suunnitelmien toteuttamisesta*. DIAK.
- Råman, Päivi (2012). *Asiakkaan kotona tapahtuva alkoholikatkaisuhoidon ja jälkikuntoutus*. DIAK.
- Saihomaa, Severi (2013). *Nopsa-työn arviointimallia metsästämisessä*. Metropolia amk.
- Seriola, Mervi (2009). *Voippisryhmästä voimaa arkeen. Vertaisryhmä lastensuojelun perhetyön tukena*. Metropolia.
- Tuomi, Sinikka (2018). *Arviointityömenetelmää kehittämässä. Lastensuojelun sijaishuoltolaitoksen hoito- ja kasvatustyön vaikuttavuuden arviointi*. Satakunnan amk.